

บทที่

3

การก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนกับการเสริมพลัง
ผู้สูงอายุไทยให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม
Towards the Asean Economic Community and the Empowering
of Thai Elderly Socio-Economics

พัชรี ตันติวิภาวิน

Pacharee Tantivipawin

การก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
กับการเสริมพลังผู้สูงอายุไทยให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม
Towards the Asean Economic Community and
the Empowering of Thai Elderly Socio-Economics

พัชรี ตันติวิภาวิน¹

Pacharee Tantivipawin

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยบทบาทของภาครัฐในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม มีวัตถุประสงค์หลัก 1) เพื่อนำเสนอเนื้อหาในลักษณะที่เน้นการสร้าง ความเข้าใจ และสร้างทัศนคติเชิงบวก สร้างความมั่นใจให้ผู้สูงอายุเชื่อมั่นว่าชีวิตความเป็นอยู่มีคุณค่า และมีความหมายต่อสังคม เป็นพลังเพิ่มภูมิคุ้มกันให้ผู้สูงอายุสามารถยืนหยัดต่อการมีชีวิตที่ดีด้วยความเชื่อมั่นไม่ท้อแท้ และ 2) เพื่อให้สังคมไทย รวมทั้งภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุในมุมมองเชิงบวก มองผู้สูงอายุคือ สินทรัพย์ที่มีค่า (asset) มิใช่ เป็นภาระค่าใช้จ่าย (liability) ไม่ใช่กลุ่มคนที่ต้องพึ่งพา รอรับสวัสดิการ การสงเคราะห์จากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ผู้สูงอายุไทยยังสามารถในการจัดการตนเองจนถึงระดับพึ่งตนเองได้โดยใช้ความรู้ฝังลึกอยู่ในตัว ประสบการณ์ที่มีคุณค่า โดยมีทุนทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชน ท้องถิ่น ที่สามารถพัฒนาเป็นมาตรการทางสังคมในการรับมือสังคมผู้สูงอายุของไทย

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ภายใต้ความจำกัดและไม่เพียงพอของสวัสดิการของภาครัฐนั้น ชุมชนและท้องถิ่นกลับมีบทบาทเติมเต็มสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการในการรับมือสังคมผู้สูงอายุ โดยอาศัยฐานของ “ทุน” ประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน คือ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนมนุษย์ (เช่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง) ทุนสัญลักษณ์ และทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยกระบวนการทางสังคมที่วางอยู่บนฐาน “ทุน” ที่ชุมชนมี นำ

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์)

ไปสู่การนิยามตัวตนใหม่ของผู้สูงอายุไทยในฐานะที่ทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม เป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคม (active aging) เพื่อการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย

คำสำคัญ : ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การเสริมพลังผู้สูงอายุไทย พลังทางเศรษฐกิจและสังคม

Abstract

The objectives of this doctoral dissertation were : 1) to present the details of the comprehensive categories and positive attitudes to build up assurance for the elderly to believe in their worthy living and their benefits to society and empowering them to live with confidence, and 2) to address to Thai society and other concerning sectors to have positive attitudes towards the elderly and perceive them as the asset not the liability. That was to say, the elderly were not the people who waited for the state-welfare. On the other hand, they were able to manage and earn their living by their wisdom and precious experiences. They also possessed with socio-cultural assets of local community which could be developed as the social measures to cope with the Thai aging society.

The research findings showed that, Thailand has recently become aging society. Rather than depending on welfare system runs by the state, local government and community could play the important roles by employing the various forms of assets within the local area as the instruments to build up the activities for the aging. The existing assets could be categorized as the followings: social assets (i.e. social network of senior associations, social interaction, the trust, etc.) cultural assets (local knowledge and wisdom) economic assets; human assets; symbolic assets (fame and prizes) and natural assets (nature, environment, plentiful natural resources and ecosystem). 3) The social processes that were based on these “assets” help support the aging people as active aging.

Key words : ASEAN Economic community ; the Empowering of Thai Elderly ; Socio-Economics

บทนำ

กระแสการเปิดเสรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือเออีซี (ASEAN Economic Community : AEC) กำลังมาแรง คำถามต่าง ๆ ก็ตามมามากมาย อาทิ คำถามที่ว่าทำไมต้องสร้างประชาคมอาเซียน? และเมื่อสร้างแล้วไทยจะได้ประโยชน์

อะไร? อาเซียนเป็นกลุ่มความร่วมมือระดับภูมิภาคกลุ่มแรก ๆ ของโลกที่ถือกำเนิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 แล้ว โดยที่ผ่านมา แม้ภูมิภาคนี้จะต้องเผชิญกับภัยคุกคามที่หลากหลาย ตั้งแต่ภัยคอมมิวนิสต์ สงครามอินโดจีน การแข่งขันกันระหว่างมหาอำนาจเพื่อเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคในยุคสงครามเย็น ฯลฯ แต่ความร่วมมือในกรอบอาเซียนก็ทำให้ประเทศสมาชิกในภูมิภาคนี้มีความสงบสุข มั่นคง ปราศจากการใช้อาวุธเพื่อทำสงครามมาเป็นเวลากว่า 40 ปีโดยมีผลทำให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการพัฒนาของประเทศสมาชิก ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน

โลกยุคโลกาภิวัตน์เป็นโลกของความร่วมมือ เพื่อผลประโยชน์ทางความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การค้า และต่อต้านภัยคุกคามต่างๆ ประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ยุโรป อเมริกา เอเชีย และแอฟริกา ต่างก็รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างโอกาสและอำนาจต่อรอง และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางการค้าและการลงทุน ทั้งสหภาพยุโรป (EU) เขตการค้าเสรีในภูมิภาคอเมริกาเหนือ (NAFTA) สหภาพแอฟริกา (AU) เป็นต้นเป็นที่คาดหวังว่าการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนจะช่วยกระชับความร่วมมือด้านสังคมและวัฒนธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาส่งผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น ปัญหาความยากจน โรคติดต่อ ยาเสพติด สิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติทางธรรมชาติ แรงงาน ผู้ด้อยโอกาส โดยสิ่งเหล่านี้จะนำไปให้ประชาชนไทยและอาเซียนอยู่ในสังคมที่มีความแข็งแกร่ง มีจริยธรรมและธรรมาภิบาล อีกทั้งยังก่อให้เกิดความพอเพียงในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในอนาคต อย่างไรก็ตามคนไทยจะได้รับประโยชน์จากการรวมตัวเป็นประชาคมของอาเซียนมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับการเตรียมความพร้อมของเรา ดังนั้น การสร้างความตื่นตัวและให้ความรู้กับประชาชน จึงเป็นเรื่องสำคัญเพื่อให้ตระหนักถึงโอกาสและเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันซึ่งจะช่วยให้คนไทยได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ในขณะเดียวกันก็ต้องป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบในทางลบแก่ภาคส่วนต่างๆ ความร่วมมืออาเซียนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดตั้งประชาคมอาเซียนซึ่งมีเป้าหมายที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และการพัฒนาภูมิภาคอย่างยั่งยืนโดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง

แม้ว่าประเทศไทยจะมีปัญหาบางด้าน แต่ก็ยังเป็นประเทศหนึ่งที่มีความได้เปรียบและมีจุดแข็งหลายด้านเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอาเซียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ทุนทางสังคม” ในบริบทของสังคมไทย นั้นหมายถึง “ผลรวมของสิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอดรวมถึงการรวมตัวของคนที่มีคุณภาพเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม” ซึ่งหากนำมาพัฒนาและ

ใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมแล้ว จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและสังคมให้สมดุลและยั่งยืน (พรชัย ตระกูลวรานนท์ และคณะ, 2554)

การอุบัติใหม่ของสังคมไทยอันสืบเนื่องจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทยเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่ภาครัฐบาลไทยควรต้องหยิบยกขึ้นมาทบทวนกับสถานการณ์จากการสำรวจครั้งล่าสุดของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในปี 2553 พบว่า ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็น 76,390,000 คน ร้อยละ 11.36 และ อีกสิบปีข้างหน้า มีการประมาณว่าผู้สูงอายุจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็น 12,272,035 คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 17.51 ของประชากร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) ประเทศไทยจึงก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างปฏิเสธไม่ได้ อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุแม้ว่าจะสะท้อนให้เห็นคุณภาพชีวิตและสุขภาพของคนไทยว่าเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น อันเนื่องจากเทคโนโลยีการแพทย์ทำให้อายุขัยของกลุ่มประชากรที่อายุมากกว่า 60-80 ปี ยืนยาวขึ้น ในอนาคตเมื่อประชากรกลุ่มผู้สูงอายุนี้เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ดังปรากฏในแผนภูมิรูปภาพ ของสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การกำหนดนโยบาย มาตรการของภาครัฐบาล จะต้องรองรับเตรียมพร้อมในเชิงรุกเพื่อการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของประชากรกลุ่มนี้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งรวมถึงนโยบายทางการแพทย์ สาธารณสุข การสร้างรายได้ และการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อไม่ให้กลายเป็นปัญหาของประเทศในอนาคต

ที่มา: ข้อมูลปี พ.ศ. 2503-2543 สำนักระบบประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2503-2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติ
ข้อมูลปี พ.ศ. 2543-2573 การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2543-2573 (ข้อสมมติภาวะเจริญพันธุ์ปานกลาง)
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนภูมิแสดงการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป
ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2503 - 2573

การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยจะส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรม ค่านิยม วิธีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ดังนั้น ถ้าประเทศไทยสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาอนุรักษ์ พัฒนาต่อยอด และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้ ในการศึกษาสังคมผู้สูงอายุผ่านกระบวนการทางสังคมของชมรมผู้สูงอายุไทย พบว่า ทุนทางสังคมเป็นระบบคุณค่าเดิมที่มีอยู่ในโครงสร้างสังคมไทย และเกี่ยวข้อง เกื้อหนุนอยู่กับกระบวนการทางสังคมของผู้สูงอายุ จากการทบทวนวรรณกรรมของ Bourdieu (1986) Putnam (1993) Ruston and Akinrodeye (2002) สามารถสรุปได้ว่า ทุนที่ระบุว่าเป็นทุนทางสังคม ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม (social network) ความไว้วางใจกัน (trust) จารีต (norms) การมีส่วนร่วม และการเข้าร่วมทางสังคม (social involvement) และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction)

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง บทบาทภาครัฐในการเสริมสร้างผู้สูงอายุไทยให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทย ของพัชรี ตันติวิภาวิน (2555) พบว่า มีทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทย อยู่หลายประเภท ในที่นี้จะกล่าวถึง 9 ทุน คือ 1) เครือข่ายทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ 2) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3) การเข้าร่วมและการเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคม 4) การไว้วางใจ 5) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างตอบแทน 6) ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน 7) กิจกรรมร่วม 8) ผู้กระทำที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ และ 9) ทุนมนุษย์ โดยเน้นผู้นำของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทุนเหล่านี้ แสดงออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ กติกา ที่ทำหน้าที่จัดระเบียบและกำหนดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมให้ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันได้ และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

การอุบัติใหม่ของสังคมไทย อันสืบเนื่องจากการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทยนี้ จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสังคมผู้สูงอายุในประเทศอุตสาหกรรมอื่น ๆ ประกอบกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยที่ยังคงมีความเข้มแข็งพอสมควรและอาจต้องฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ หากภาครัฐบาลยังคงใช้นโยบายแบบเดิม ๆ ด้วยการใช้นโยบายที่ไมมีการจำแนกประเภทผู้สูงอายุ ควรจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจำแนกประเภทของผู้สูงอายุออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่พึ่งตนเองไม่

ได้ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่พึ่งตนเองได้บ้าง และกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่ คือกลุ่มที่พึ่งตนเองได้และช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งกลุ่มที่สามที่กล่าวถึงนี้ ภาครัฐต้องเข้ามามีบทบาทในมิติของกระบวนการทางสังคมและมาตรการทางสังคมที่จะเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นการเตรียมการเพื่อรองรับกับภาวะสังคมผู้สูงอายุอย่างเป็นองค์รวม ด้วยการนำศักยภาพของผู้สูงอายุมาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในฐานะผู้กระทำการอย่างมีศักดิ์ศรี อนาคตของประเทศไทยเราในวันข้างหน้า ซึ่งแม้จะเป็นสังคมผู้สูงอายุ แต่ก็เป็นคุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย ที่เต็มไปด้วยพลังกำลัง และคุณภาพชีวิตที่ดี ที่จะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมได้ไม่แพ้คนในวัยทำงาน มิฉะนั้นแล้วจะส่งผลต่อการคลั่งของประเทศไทยอย่างใหญ่หลวง

การเป็นสังคมผู้สูงอายุของไทยไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของสังคมที่มนุษยชาติเราต้องเผชิญ ดังนั้น เมื่ออาเซียนรวมตัวเป็นชุมชนหรือประชาคมเดียวกัน และจัดตั้งประชาคมอาเซียน ภายในปี 2558 ที่จะถึงในเร็ววันนี้ และมีการกำหนดนโยบายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ภาครัฐต้องให้ความสำคัญกับ “คุณภาพสังคม” (social quality) ทั้งในระดับปัจเจก และในระดับสังคม อย่างไรก็ตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุนี้ ปัจจุบันทั้งนักวิชาการไทยและต่างชาติ ยังเห็นว่าผู้สูงอายุเป็น liability เป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องคอยดูแล เป็นภาระการพึ่งพิง เป็นผู้ที่เกียติ เป็นประชากรที่ไม่มีกำลังการผลิตแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ต้องเฝ้าระวังควบคู่กันไปว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไรและรัฐบาลจะมีรูปแบบการให้บริการสงเคราะห์กับผู้สูงอายุได้อย่างไร

บทความชิ้นนี้ ผู้เขียนต้องการทำความเข้าใจกับมุมมองที่ว่า ผู้สูงอายุอยู่ในฐานะ “บุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม” โดยมีฐานคิดว่าผู้สูงอายุไทยถือเป็นสมาชิกในสังคมที่เปี่ยมไปด้วยศักยภาพ ทั้งในด้านภูมิความรู้ และประสบการณ์การดำเนินชีวิต มีความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง สามารถชี้แนะลูกหลาน คนในสังคม ในชุมชน ให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนมีการหยิบยก ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมไทย มาส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกหลาน หรือเยาวชนคนรุ่นหลังในสังคมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้จะเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาแล้ว ผู้สูงอายุยังเป็นผู้ที่มีความเป็นอิสระมากกว่าช่วงวัยอื่นของชีวิต สามารถเลือกทำในสิ่งที่เหมาะสมตามที่ตนเองปรารถนา เนื่องจากลูกหลานเติบโต มีการมีงานทำแล้ว ย่อมหมดภาระที่หนักหน่วง ดังนั้น ในวัยนี้ตามสังคมจารีตประเพณีของไทยแล้ว ลูกหลาน

ย่อมมีความเกรงใจ ยิ่งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมด้วยแล้ว ย่อมได้รับความนับถือยำเกรงจากลูกหลาน และบริวารทั้งปวง เมื่อเป็นเช่นนี้ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้แสดงศักยภาพ ภูมิความรู้ที่เป็นการบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น จึงนับเป็นการสร้างสังคมที่มีคุณภาพอีกแนวทางหนึ่งด้วย

เสาหลักต้นหนึ่งของการรวมกันเป็นสังคมอาเซียน ก็คือ การรวมกันของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community – ASCC) เพื่อให้ประชาชนแต่ละประเทศอาเซียนอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดสังคมที่เอื้ออาทร มีสวัสดิการทางสังคมที่ดี และมีความมั่นคงทางสังคม ดังนั้น ภาครัฐควร มีบทบาทในการกระตุ้นเตือน ให้คนไทยเปลี่ยนทิศทางการมอง ปรับวิธีคิดและจิตสำนึก ปรับวิชาการ ปรับเศรษฐกิจโดยรวม คือ ปรับยุทธศาสตร์ชาติ เราควรมีการวิจัยยุทธศาสตร์ชาติให้เข้มข้น โดยวิจัยให้รู้ว่ากำลังมีอะไรเกิดขึ้นในโลกบ้าง เพื่อเราจะได้วาง Position ของประเทศได้ถูก ที่ทำให้เรารักษาบูรณภาพและดุลยภาพของเราไว้ได้ แท้ที่จริงที่ตั้งทางภูมิวัฒนธรรมของประเทศไทย อยู่ในศูนย์กลางของสุวรรณภูมิ อยู่ท่ามกลางอารยธรรมใหญ่สองกระแส คืออินเดียกับจีน ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ ทำให้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่จะได้ประโยชน์และทำประโยชน์อย่างสำคัญ ท่ามกลางกระแสใหญ่ (megatrends) แห่งจุดเปลี่ยนอารยธรรม ถึงเวลาแล้วที่จะสลัดปมด้อยแห่งชาติที่ถูกมายาคติตะวันตกครอบงำอยู่ หันมาทบทวน ศักดิ์ศรีและศักยภาพในรากเหง้าของเราเอง ตื่นรู้ เกิดจิตสำนึกใหม่ สร้างความเข้มแข็งทางสติปัญญากระดัดคนไทย และประเทศไทยสู่ภาพภูมิใหม่ที่สูงขึ้น การจมอยู่ในภพภูมิที่ต่ำเตี้ยทำให้ไม่มีพลังที่จะออกจากหลุมดำแห่งวิกฤติการณ์

เป็นไปได้หรือไม่ ? ที่ภาครัฐบาล จะมองผู้สูงอายุเป็นพลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยในเชิงรุก เพื่อรับมือกับการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่จะมาถึงในเร็ววันนี้ มองผู้สูงอายุในมุมมองเชิงบวกว่าเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า (asset) มิใช่เป็นภาระค่าใช้จ่าย (liability) ไม่ใช่กลุ่มคนที่ต้องพึ่งพารับสวัสดิการการสงเคราะห์จากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ผู้สูงอายุไทยยังมีความสามารถในการจัดการตนเองจนถึงระดับพึ่งตนเองได้ โดยใช้ความรู้ฝังลึกอยู่ในตัว ประสบการณ์ที่มีคุณค่า โดยมีทุนทางสังคม วัฒนธรรมในชุมชน ท้องถิ่น ที่สามารถพัฒนาเป็นมาตรการทางสังคมในการรับมือสังคมผู้สูงอายุของไทยในอนาคต ในที่นี้จะขอเสนอ เป็นประเด็นๆ ได้ดังนี้ คือ

พลังผู้สูงอายุไทยกับการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

เหลือเวลาอีกไม่ถึง 3 ปี ก็จะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งประเทศสมาชิกจะต้องเตรียมพร้อมและพัฒนาศักยภาพของตนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ในทางเศรษฐศาสตร์มักจะมีการพูดถึงการรักษาระดับความสามารถในการแข่งขัน (competitiveness) ซึ่งปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ “ประสิทธิภาพ” (efficiency) ของประชาชนในประเทศนั้น ๆ เป็นเรื่องน่าเสียดายที่ส่วนใหญ่ของหน่วยงานภาครัฐ ในประเทศไทยยังมอมดมองข้ามโอกาสทองของการนำพลังของผู้สูงอายุไทย มาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเตรียมพร้อมการก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอย่างมีศักดิ์ศรี ที่จะทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าที่ผ่านมาไม่นานนี้จะเริ่มมีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่เห็นว่า ผู้สูงอายุไทยในยุคปัจจุบันน่าจะเป็นพลังในการผลิตได้ โดยมองว่า “เป็นกลุ่มที่สามารถทำประโยชน์” และยังเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า (asset) ด้วยการนำเสนอว่าผู้สูงอายุบางส่วนเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้รับการยกย่อง ส่งเสริม และมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่สังคม ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น คุรุสมบัติปัญญา ของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้สูงอายุในคลังปัญญาผู้สูงอายุของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และวุฒิสภาของธนาคารคลังสมอง เป็นต้น แม้แต่ภาครัฐบาลเองก็ดูเหมือนจะตระหนักว่า ผู้สูงอายุน่าจะเป็น asset มากขึ้น ดังเช่น การเปิดโอกาสการต่ออายุราชการสำหรับสาขาวิชาชีพ ที่ขาดแคลนบุคลากร ที่มีความรู้ความสามารถ เช่น ผู้พิพากษา และแพทย์ หรือ วิศวกรในสาขาวิชาที่ขาดแคลน เป็นต้น ซึ่งภาครัฐควรจะต้องมีวิธีการในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง ในบริบทของสังคมแบบไทย ๆ ที่มีเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในแต่ละภูมิภาคและภูมิโนเวศวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละสังคมโดยอาจนำมาซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการในการเสริมสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคม และเตรียมมาตรการทางสังคมเพื่อรองรับภาวะสังคมผู้สูงอายุ ในสังคมไทยโดยมีการบูรณาการของทุกภาคส่วน ทั้งรัฐ ท้องถิ่น ชุมชน ประชาสังคม องค์การพัฒนาเอกชน ครอบครัวยุ และสมาคมต่าง ๆ ตลอดจนกลุ่มผู้สูงอายุเอง ให้มาร่วมกันเป็นผู้นำความหมายของผู้สูงอายุ นำเสนอปัญหาผู้สูงอายุ เสนอมาตรการทางสังคม และเป็นกลไกหลักในการเสริมสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

1. บริบทแวดล้อมของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย :

บริบทแวดล้อมทางสังคมผู้สูงอายุไทย ถูกจัดแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ สังคมผู้สูงอายุในสังคมเมือง-เมืองขนาดใหญ่ สังคมสูงวัยในชนบท และสังคมผู้สูงอายุในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท บริบททางสังคมเหล่านี้ มีคุณลักษณะของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการก่อรูปของสังคมผู้สูงอายุในแต่ละแห่ง

1.1 สังคมผู้สูงอายุในสังคมเมือง-เมืองขนาดใหญ่ เป็นสังคมที่มีความซับซ้อนและมีความหลากหลาย ทำให้สังคมผู้สูงอายุที่ก่อตัวขึ้นในสังคมเมือง-เมืองขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วย ผู้คนที่มีความหลากหลายทางสังคม เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ในความหลากหลายดังกล่าวทำให้สังคมผู้สูงอายุที่ก่อตัวขึ้นในสังคมเมือง-เมืองขนาดใหญ่ จำเป็นต้องอาศัยระบบการจัดการที่ซับซ้อน มีระบบ กฎเกณฑ์และมาตรการที่รัดกุม จำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขพิเศษในการบริหารและจัดการ เช่น กระบวนการเตรียมตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ภาวะผู้นำ ระบบบริหารและจัดการที่ดี กฎเกณฑ์ กติกาของสังคมชุดใหม่ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เป็นต้น และท่ามกลางความหลากหลายเหล่านี้ ทำให้เกิดสังคมผู้สูงอายุหลายกลุ่ม สิ่งที่เป็นจุดเด่นของสังคมเมือง-เมืองขนาดใหญ่ คือ มีชมรม มีกลุ่ม หรือมีพื้นที่ให้กับผู้สูงอายุเข้าร่วมได้หลายรูปแบบ สิ่งที่ประจักษ์ได้ คือ ผู้สูงอายุในเขตเมืองเป็นสมาชิกของหลายกลุ่ม บ่งบอกถึงการมีพลังในเชิงรุก สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมได้หลายรูปแบบ

1.2 สังคมผู้สูงอายุในชนบทบริบทของสังคมชนบทไทย คือ 1) เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน 2) มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้แตกต่างกันระหว่างภูมิภาคและท้องถิ่น 3) ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์ระหว่างศิษย์กับครู ที่พึ่งพาอาศัยกันในมิติต่าง ๆ เช่น ในแง่ของการบริจาค การสนับสนุนชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น 4) มีทุนทางด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์จากการมีฐานทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่า และทรัพยากรจากทะเลแตกต่างกัน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นทุนในการพัฒนาอาชีพเสริมของผู้สูงอายุ 5) มีทุนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งคนในท้องถิ่น ชนบท ยังคงรักษาสถิติลักษณะทางวัฒนธรรมของตนเองให้ทำหน้าที่เชื่อมต่อร้อยความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกไว้ด้วยกันโดยอาศัยรูปแบบกลไกต่าง ๆ

1.3 ผู้สูงอายุในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ลักษณะของสภาพแวดล้อมของพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทไม่มีความเด่นชัดในเรื่องอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างค่านิยมความเป็นเมืองกับค่านิยมความเป็นชนบท ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการรวมตัวของคนและการรักษาอัตลักษณ์ของสังคมผู้สูงอายุที่อาจจะรับเอาวัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติจากเมืองมาด้วย และรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติจากชนบทมาด้วยพร้อม ๆ กัน อิทธิพลจากความเป็นเมืองสำคัญ ได้แก่ การสื่อสาร การที่อยู่ใกล้เมือง ระบบการสื่อสารสะดวกรวดเร็ว มีหลายช่องทาง ทำให้ได้รับข่าวสารต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ส่วนอิทธิพลจากความเป็นชนบทที่เห็นได้ชัด คือ ในชนบทยังมี “ศาลาวัด” เป็นศูนย์กลางของการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมชมรมผู้สูงอายุด้วย ฉะนั้นปัญหาเรื่องพื้นที่กลางในการทำกิจกรรมจึงไม่ใช่ปัญหาหลัก

2. ทูทางสังคม-วัฒนธรรมกับการขับเคลื่อนสังคมผู้สูงอายุของไทย

ทูทางสังคม-วัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมถือเป็นหัวใจสำคัญของการกำหนดมาตรการทางสังคมในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมได้ในทางปฏิบัติ หากพื้นที่ใดมีทุนเหล่านี้สูงและมีกระบวนการทางสังคมที่ก้าวหน้าและต่อเนื่อง สังคมนั้นจะเป็นสังคมผู้สูงอายุที่มีพลังในการต่อรองสังคมผู้สูงอายุมีบทบาทในสังคมสูง ในขณะที่สังคมใดมีทุนน้อยและมีกระบวนการทางสังคมก็น้อยด้วย การขับเคลื่อนทางสังคมก็จะมีข้อจำกัดอย่างมากมาย ดังนั้น นอกเหนือไปจากมาตรการทางเศรษฐกิจ นโยบายเชิงสวัสดิการสังคม และการเตรียมการระบบสาธารณสุขแล้ว ภาครัฐพึงต้องส่งเสริมและใช้ประโยชน์จากทูทางสังคม วัฒนธรรมเพื่อกำหนดมาตรการทางสังคมรูปแบบอื่น ในการส่งเสริมสนับสนุนพลังทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สูงอายุทั้งในปัจจุบัน และที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายในแต่ละภูมิภาคของพื้นที่ต่าง ๆ เจือนไข

ที่ผ่านมาสังคมผู้สูงอายุของไทย มีการใช้ทุนหลายประเภท ในการขับเคลื่อนงานหรือกิจกรรม “ทุน” มีฐานะเป็นทั้งปัจจัยนำเข้า (input) และ ผลลัพธ์ (outcome) ในกระบวนการทางสังคมของผู้สูงอายุ ทุนที่สำคัญในฐานะที่เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมผู้สูงอายุดังกล่าว ได้แก่ ทุนทางสังคม (social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนธรรมชาติ ซึ่ง ทุนเหล่านี้เชื่อมโยง

สัมพันธ์กันเป็นวงล้อ ทวนประเภทหนึ่งทำให้เกิดทวนอีกประเภทหนึ่ง เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันเป็นวงโซ่

ความเป็นชุมชนของสังคมผู้สูงอายุ ทำให้เกิดการกำหนดและการสร้างพื้นที่ทางสังคมบนพื้นฐานระบบความสำนึก ความมีตัวตนของผู้สูงอายุภายในชุมชนของผู้สูงอายุเอง ความเป็นชุมชนปรากฏและเห็นชัดได้จากกระบวนการทางสังคม ดังเช่น การประชุมประจำเดือน การแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญา การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ฯลฯ หรืออาจกล่าวได้ว่า ความเป็นชุมชนของสังคมผู้สูงอายุนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ (identity) ของผู้สูงอายุ หลังจากเกิดเครือข่ายของสังคม เพื่อแสดงออกถึงความรู้ ความคิด และอุดมการณ์ของผู้สูงอายุ สร้างวัฒนธรรมของผู้สูงอายุให้มีตัวตนและมีพลังมากขึ้นในสังคมที่ผู้สูงอายุดำรงอยู่ และกลายเป็นปัจจัยที่เสริมยกระดับความเป็นอยู่ของสังคมผู้สูงอายุเตรียมความพร้อมเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทยได้ต่อไป

ทั้งนี้ ทวนทางสังคม-วัฒนธรรมแต่ละสังคม จะเป็นตัวตัวกำหนดอย่างสำคัญในการนำมาเสริมสร้างกระบวนการทางสังคม และเตรียมการดำเนินมาตรการทางสังคมเพื่อรองรับภาวะสังคมผู้สูงอายุของสังคมไทย โดยบูรณาการความคิดร่วมกันของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน ประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน ครอบครัว และสมาคมต่างๆ ตลอดจนตัวผู้สูงอายุเอง

ความเป็นผู้สูงอายุที่มีพลังเชิงรุก (active aging) เพื่อการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

กระบวนการทางสังคมในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ โดยของกลุ่ม/ชมรมที่เกี่ยวข้องจะเป็นกระบวนการที่มีพลวัตและต่อเนื่องได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยทวนประเภทต่างๆ อันได้แก่ ทวนมนุษย์ ทวนทางสังคม ทวนวัฒนธรรม ทวนสัญลักษณ์ ทวนเศรษฐกิจ และทวนทรัพยากรธรรมชาติ นำมาเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการขับเคลื่อน โดยกระบวนการทางสังคมก็ยังประกอบด้วยหลายกระบวนการที่ทำงานเชื่อมโยงประสานกัน ซึ่งจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน คุณประโยชน์ที่ผู้สูงอายุจะได้รับจากการร่วมทำกิจกรรมก็คือ การได้รับความพึงพอใจและมีศักยภาพในการดำเนินชีวิตต่อไปได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำกิจกรรม กิจกรรมจึงสามารถสร้างให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพตามความหมายของคำว่า Active Aging ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงอายุที่

พึงประสงค์ในสังคมปัจจุบัน โดยมีหลักการสำคัญ คือ สร้างให้ผู้ที่กำลังเข้าสู่ความเป็นผู้สูงอายุหรือผู้สูงอายุแล้ว มีศักยภาพทางร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง

ผลลัพธ์ที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมจะถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นทุนหรือปัจจัยนำเข้าใหม่ ๆ ในกระบวนการต่อไปได้อีก อาทิเช่น ทุนสัญลักษณ์ที่กลุ่ม/ชมรมมีและใช้เป็นทุนขับเคลื่อนและต่อรองอัตลักษณ์ในกระบวนการทางสังคม ทุนวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดจากผู้สูงอายุก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไม่สูญสลายและเผยแพร่ไปสู่บุคคลอื่นได้อีกเป็นจำนวนมากขึ้น ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการต่อไปอีกข้างหน้า พร้อมกับการสะสมทุน และเกิดการเพิ่มขึ้นของปัจจัยนำเข้า ทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพก็จะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงเฉพาะมนุษย์ที่เป็นผู้สูงอายุ แต่ทุนมนุษย์ในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่เป็นเพื่อนขับเคลื่อนจากหน่วยงานต่าง ๆ จะหันมาให้ความสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุที่อยู่ในกระบวนการทางสังคมดังกล่าว จะกลายเป็น “Active Aging” ที่จะหมุนล่อไปสู่การเสริมสร้างพลัง (empowerment) ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้ต่อไป

กระบวนการทางสังคมอาจจะต้องอาศัยทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม (socio-cultural capital) ที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่ม กระบวนการทางสังคมเกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคม (social context) บริบททางการเมือง บริบททางวัฒนธรรม และลักษณะทางภูมิโนเวตที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสุขภาพของผู้สูงอายุ กระบวนการทางสังคมที่สำคัญที่สังคมผู้สูงอายุใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมและเสริมสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการดำเนินงาน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม กระบวนการสื่อสาร ตลอดจนกระบวนการต่อรองอัตลักษณ์และการแลกเปลี่ยนทางสังคม ในปัจจุบันผู้สูงอายุมีการแสดงศักยภาพของตนเองด้วยวิธีการต่อรอง “ความเป็นผู้สูงอายุที่มีพลังเชิงรุก” ที่สามารถเห็นได้ 2 ลักษณะ คือ

- 1) การต่อรองกับสังคมด้วยการต่อยอดความหมายเชิงบวก เช่น ผู้สูงอายุคือพลังสมอง เป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ผู้สูงอายุสามารถนำเสนอแสดงให้เห็นตนเองผ่านความรู้ทางประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม โดยพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้แสดงอัตลักษณ์ดังกล่าว ก็คืองานประเพณีท้องถิ่น การสอนเด็กนักเรียนในโรงเรียน กิจกรรมโครงการเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ เหล่านี้เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นพื้นที่

ทางสังคมที่ผู้สูงอายุได้ใช้เป็นสนามในการต่อรองอัตลักษณ์ของตนเอง โดยตอกย้ำความหมายเชิงบวกนี้เพื่อมิให้กิจกรรม ภูมิปัญญา ความรู้ต่าง ๆ ลดเลือนหายไปจากการรับรู้ของสังคม อีกทั้งเป็นการพยายามปกป้องการถูกประทับตราความเป็นผู้ไร้คุณค่า ไม่ทำประโยชน์ (unproductive role) เป็นภาระค่าใช้จ่าย (liability) อันเป็นภาพลักษณ์ที่ภาครัฐและภาคสังคมในสังคมสมัยใหม่นี้ กำลังวิตกกังวลด้วยการพยายามที่จะมอบความหมายของผู้สูงอายุให้เป็นไปในเชิงบวก

2) การต่อรองกับสังคมด้วยการสร้างความหมายใหม่ ว่าผู้สูงอายุเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า (asset) ยังไม่ถดถอย ทำงานได้ สังคมพึงได้ และยังเป็นพลัง (power) ทางเศรษฐกิจและสังคมได้ ความหมายและภาพลักษณ์เดิม ๆ ที่สังคมมีต่อผู้สูงอายุนั้นเป็นไปในลักษณะของการให้บทบาทการเป็นผู้รับ (passive role) แต่ภายใต้กิจกรรมในชมรม องค์การผู้สูงอายุหลายแห่ง สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามต่อรอง แล้วสร้างความหมายใหม่ให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้กระทำการ (active actor) อย่างมีศักดิ์ศรี

ความหมายที่เกิดขึ้นจากกระบวนการต่อรอง สะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นผู้สูงอายุที่มีพลังเชิงรุก (active aging) ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของผู้สูงอายุที่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในฐานะผู้กระทำการ (active actor) ยืนยันการเป็นกลุ่มคนที่เสริมสร้างพลัง (empowerment) ทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับสังคมและประเทศชาติได้อย่างมีศักดิ์ศรี

เงื่อนไขที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยหลักการ 2 ข้อ 5 แนวทาง ดังนี้

หลักการ ข้อแรก จากข้อจำกัดที่ภาครัฐของไทยต้องเผชิญ เมื่อสังคมไทยมีผู้สูงอายุมากขึ้น กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชน/ท้องถิ่น บนฐานทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่ชุมชน/ท้องถิ่นมีอยู่แล้ว เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ และการสร้างนิยามตัวตนใหม่ของผู้สูงอายุ ที่ทำให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าและความสามารถของตนเอง จึงเป็นอีกทางออกให้กับภาครัฐและสังคมไทย ฉะนั้น ข้อเสนอทางนโยบาย และมาตรการทางสังคม เพื่อการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในเชิงรุกเพื่อการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้ จึงมุ่งนำเสนอให้ทุกภาคส่วน มอง “ผู้สูงอายุในฐานะพลังของเศรษฐกิจและสังคม”

หลักการข้อที่สอง กระจายอำนาจ “ส่งมอบอำนาจหน้าที่” ให้เสรีภาพทางการคลังและนิติบัญญัติแก่ท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถมีข้อบัญญัติที่บังคับใช้ได้จริง โดยต้องมีพระราชบัญญัติกลางรองรับการให้อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกข้อบัญญัติบังคับใช้ในท้องถิ่นที่มีสภาพทางกฎหมายได้ โดยมีแนวทางการทำงานในเบื้องต้น 5 แนวทางการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

แนวทางแรก สร้างความมั่นคงทางสังคม (social security) เพื่อเป็นหลักประกันให้แก่ผู้สูงอายุ โดยอาศัยทุนทางสังคมในชุมชนท้องถิ่น ในกระบวนการทางสังคม

แนวทางที่สอง ดำเนินการด้วยการสนับสนุนให้ชมรมผู้สูงอายุและชุมชน/ท้องถิ่น เป็นเสาหลักในการดูแลผู้สูงอายุด้วยตนเอง บนพื้นฐานความต้องการของผู้สูงอายุในชุมชน/ท้องถิ่น มีนโยบายที่กำหนดจากภาครัฐบาลสู่ท้องถิ่น (top-down) หรือนโยบายแบบเดียวที่นำไปใช้กับชุมชนทั่วประเทศ (one size fit all)

แนวทางที่สาม พิจารณาบทวนแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และปรับปรุงแผนปฏิบัติการเพื่อที่จะให้ท้องถิ่นมีบทบาทหลักและดำเนินนโยบายเชิงรุก ที่มองผู้สูงอายุเป็นพลังของเศรษฐกิจและสังคม

แนวทางที่สี่ ปรับกลไกความสัมพันธ์ระหว่างกรมการปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน โดยมีกรอบแนวคิดที่ว่า เพื่อรองรับการปรับเปลี่ยนกฎหมายในระดับท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหารและการจัดการ รวมถึงด้านบุคคล การเงิน และการคลัง

แนวทางข้อที่ห้า สร้างความพร้อมและส่งเสริมให้ประชาชนและภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเพิ่มรูปแบบการถ่ายโอนอำนาจเพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินการกับภารกิจท้องถิ่นได้อีกรูปแบบหนึ่ง คือ ให้ภาคเอกชนสามารถดำเนินการกิจให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ สามารถจัดซื้อจัดจ้างได้ ทำสัญญากับท้องถิ่นได้ จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถเสนอโครงการที่เป็นการให้บริการสาธารณะในชุมชนได้ ผู้สูงอายุจะกลายเป็นผู้ให้บริการที่เป็น Active Aging แทนที่การรอรับบริการสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐบาลจัดวางไว้ให้อย่างในปัจจุบัน

ประเด็นท้าทาย ในการขับเคลื่อนพลังผู้สูงอายุเพื่ก้าวสู่ความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

บทสรุป และข้อเสนอแนะ จากการวิจัยครั้งนี้

หากสังคมไทยไม่ต้องการเสียโอกาสจากการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ และโอกาสในการทำงานที่เพิ่มขึ้น ในประชาคมเศรษฐกิจ ควรมีเป้าหมายให้ชัดเจนกับการเสริมสร้างทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง ความเชื่อมโยงและการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุและทุนทางสังคม การเสริมสร้างปัจจัยแวดล้อมที่เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนา รวมทั้งการทบทวนและปรับปรุง นโยบาย กฎระเบียบ กฎหมาย รวมถึงวัฒนธรรมบางอย่างที่ขัดขวางการปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบวินัย อาทิ ระบบอุปถัมภ์ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ที่เป็นผู้สูงอายุและทุนทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีศักยภาพ และมีลักษณะเป็นทุนทางสังคมที่เป็นกระบวนการเพิ่มผลิตภาพทางสังคม และเสริมสร้างคุณลักษณะของกลุ่มสังคมผู้สูงอายุไทยให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็งและเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีศักดิ์ศรี รวมทั้งสามารถสร้างความเชื่อมโยงทุนทางสังคมกับทุนด้านอื่นๆ ในกระบวนการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุด้วยบทบาทของทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว ชุมชน สังคม สถานประกอบการ ภาครัฐ และภาคเอกชน ต้องมีความตระหนักร่วมกันและขับเคลื่อนการพัฒนาผู้สูงอายุของประเทศไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันเพื่อ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เติบโตอย่างมีคุณภาพรองรับการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และยั่งยืนในอนาคต

บรรณานุกรม

เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2540. ประชากรกับการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
นาริรัตน์ จิตรมนตรี และคณะ. ตัวแบบการดูแลผู้สูงอายุที่ดีของครอบครัวและชุมชนเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขและมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

- นาริรัตน์ จิตรมนตรี และ สาวิตรี ทนาคิลปี. มปป. รายงานการวิจัยการทบทวนความรู้ และ
แนวทางการจัดระบบสวัสดิการผู้สูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.
- พรชัย ตระกูลวรานนท์ และคณะ. 2554. รายงานการวิจัยศึกษาวิจัยกระบวนการทางสังคมเพื่อ
กำหนดมาตรการสร้างเสริมสุขภาพประชากรสูงอายุ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.
- พัชรีย์ ดันติวิภาวิน. 2555. “บทบาทภาครัฐในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจ
และสังคม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ปราโมทย์ ปราสาทกุล และคณะ. 2542. โครงสร้างอายุและเพศของประชากรสูงอายุใน
ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มัทนา พนานิรามย์. 2545. นโยบายและทิศทางการนโยบายด้านผู้สูงอายุในอนาคต.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เล็ก สมบัติ. 2545. “การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุของประเทศ” ใน มโนทัศน์ทางนโยบายระดับ
ชาติ ด้านผู้สูงอายุและวัยสูงอายุ, หน้า 8-1-8-18, สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล และคณะ
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย,
- วรวิฑูลี โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทูทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้
-เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วิพรรณ ประจวบเหมาะ. 2553. “ภาพรวมประชากรสูงอายุในประเทศไทย.” ใน การทบทวน
และการสังเคราะห์องค์ความรู้ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2545-2550, หน้า 19-57,
ชี้นดาวิชชาวุธ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. ม.ป.ป. การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550.
http://www.opp.go.th/information_newsdetail.php?Page=1&id=433&category=4 2 กันยายน 2554.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. “รายงานวิเคราะห์การ
เปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการพัฒนาประเทศ.”
เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2551 ของ สศช., 2551.
- สุรเดช สำราญจิตต์. 2550. “วิถีชีวิตของผู้สูงอายุเขตเมืองภาคกลางในประเทศไทย.”
ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุรกุล เจนอบรม. 2534. **วิทยาการผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bourdieu. 1986. "The forms of capital." In **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**, J. Richardson ed. New York : Greenwood.

Brown, Arnold S. 1990. **The Social Processes of Aging and Old Age**. New Jersey : Prentice Hall.

Cockerham, W. C. 1997. **This aging society**. 2nd ed. Upper Saddle River, N.J. : Prentice-Hall.

Cowgill, D.O., and Lowell, H.D. 1972. **The role and status of the aged in Thailand: Aging and Modernization**. New York : Meredith Corp.

Hooymann, Nancy R. and H.Asuman Kiyak. 2002. **Social Gerontology : A Multidisciplinary Perspective**. 6th ed. Boston : Allyn and Bacon.

Magnus. 2008. **The Age of Ageing**. New York : Johny Wiley and Son.

Mercedes B. Concepcion. 1996. "The Graying of Asia : Demographic Dimensions" In **Added Years of Life in Asia, Current Situation and Future Challenges**, pp 24. The United Nations. New York : United Nations.

Putnam, Robert D. 1993. **Making Democracy Work : Civic Tradition in Modern Italy**. Princeton, N.J. : Princeton University Place.

Ruston and Akinrodoye. "Social Capital Question Bank : Question from Social Capital surveys included in the Social CapitalSurvey Matrix 2002." **National Statistics** (June 2002) : 7-75.

World Health Organization. Definition of an older or elderly person.

<http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefolder/en/print.html>

(May 11, 2011)